

6. Felitty V.J. Anda R.F. *The lifelong effects of adverse childhood experiences/ Chadwick's child maltreatment: sexual abuse and psychological maltreatment*. Vol 2; ed. By D.L. Chadwick, A.P.Giardino, R.Alexander, et al. – [MO:St.Louis], STM Learning, 2014. – p.203-2015.
7. Larkin H, Records J. Adverse childhood experiences: overview, response, strategies and integral theory perspective // *Journal of integral theory and practice*. – 2006. -№3.
8. Robin Ortiz, Erica M. Sibinga (2017).*The Role of Mindfulness in Reducing the Adverse Effects of Childhood Stress and Trauma*.Published online 2017 Feb 28. doi: 10.3390/children4030016
9. Sph. Miryam Schüssler-Fiorenza Rose, D. Xie, M.Stineman, (2014).*Adverse Childhood Experiences & Disability in US Adults*. Published online 2014 Jan 28. doi: 10.1016/j.pmrj.2014.01.013

Reference transliterated

1. Milyutina K.L. (2018). Model' empirychnoho doslidzhennya naslidkiv dytyachoho dosvidu u doroslomu zhytti // *Problemy suchasnoyi psykholohiyi: zbirnyk naukovykh prats Zaporiz'koho natsional'noho universytetu ta Instytutu psykholohiyi imeni H.S. Kostyuka NAPN Ukrainy / Za red. S.D. Maksymenka, N.F. Shevchenko, M.H. Tkalych*. – Zaporizhzhya: ZNU, 2018. – № 2 (14) p. 78-83. [in Ukrainian].
2. Nakazova D.Dj. Oskolky detskykh travm. Pochemu my boleem y kak eto ostanovyt / [per. s angl. Poroshina T.I.] – Moskva: Yzdatel'stvo «E», 2018. – 336p. [in Russian].
3. Dandan Wang, Shaojia Lu, Weijia Gao, Zhaoguo Wei, JinfengDuan, Shaohua Hu, Manli Huang, Yi Xu,Lingjiang Li (2018).*The Impacts of Childhood Trauma on Psychosocial Features in a Chinese Sample of Young Adults*. Psychiatry Investig. Published online 2018 Nov 2. doi: 10.30773/pi.2018.09.26
4. Frank J.Infurna, Crystal T. Rivers, J. Reich, Alex J.Zautra (2015).*Childhood Trauma and Personal Mastery: Their Influence on Emotional Reactivity to Everyday Events in a Community Sample of Middle-Aged Adults*.Published online 2015 Apr 7. doi: 10.1371/journal.pone.0121840
5. Felitty V.J. Anda R.F. *The relationship of adverse childhood experiences to adult health, well-being, social function and health care / effects of early life trauma on health and disease: the hidden epidemic*; ed. By R.Lanius, E.Vermetten, C.Pai. – New York: Cambridge University Press, 2010. – p.77.
6. Felitty V.J. Anda R.F. *The lifelong effects of adverse childhood experiences/ Chadwick's child maltreatment: sexual abuse and psychological maltreatment*. Vol 2; ed. By D.L. Chadwick, A.P.Giardino, R.Alexander, et al. – [MO:St.Louis], STM Learning, 2014. – p.203-2015.
7. Larkin H, Records J. Adverse childhood experiences: overview, response, strategies and integral theory perspective // *Journal of integral theory and practice*. – 2006. -№3.
8. Robin Ortiz, Erica M. Sibinga (2017).*The Role of Mindfulness in Reducing the Adverse Effects of Childhood Stress and Trauma*. Published online 2017 Feb 28. doi: 10.3390/children4030016
9. Sph.Miryam Schüssler-Fiorenza Rose, D.Xie, M.Stineman, (2014). *Adverse Childhood Experiences & Disabilityin US Adults*. Published online 2014 Jan 28. doi: 10.1016/j.pmrj.2014.01.013

УДК: 373.5.048:331.548](045)

<https://doi.org/10.26661/2310-4368-2019-1-15-22>

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ В КОНТЕКСТІ ПРОФОРІЕНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

І.І. Чечко

аспірантка кафедри психології Інституту підготовки кадрів Державної служби зайнятості України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0638-7632>

17oczch@gmail.com

Чечко І.І. Професійне самовизначення старшокласників в контексті профорієнтаційної роботи в закладах загальної середньої освіти. У статті розглядаються деякі проблеми організації та проведення професійної орієнтації учнівської молоді в сучасних закладах загальної середньої освіти. Наведено аналіз досліджень присвячених проблематиці проведення професійної орієнтації серед учнівської молоді, професійного самовизначення та підходів до його вивчення. Проаналізовані теоретичні підходи до поняття «професійне самовизначення» у вітчизняних дослідженнях. Розглянуто процес професійного самовизначення старшокласників та проаналізовано суб'єкт та об'єкт системи професійної орієнтації в закладах загальної середньої освіти. Окреслено ряд проблем, які характерні для сучасного процесу професійного самовизначення учнів старших класів закладів загальної середньої освіти, в тому числі готовність до професійного самовизначення. Визначено основні принципи та засади, на яких має ґрунтуватися система професійної орієнтації в сучасних школах.

Ключові слова: професійна орієнтація, професійне самовизначення, готовність до професійного самовизначення, старшокласники, вибір професії, заклади загальної середньої освіти.

Chechko, I.I. Professional self-determination in the context of professional orientation work in establishments of universal middle education. In the article some problems of organization and realization of professional orientation of student's young people are examined in modern establishments of universal middle education. An analysis over of researches devoted is brought to the range of problems of realization of professional orientation among student's young people, professional self-

determination and going near his study. The analysed theoretical going is near a concept "professional self-determination" in home researches. The process of professional self-determination of senior pupils is considered and it is analysed subject and object of the system of professional orientation in establishments of universal middle education. A question marks in relation to professional self-determination, as a constituent of vital self-determination and condition of successful professional career. The row of problems is outlined, what characteristic for the modern process of professional self-determination of students of higher forms of establishments of universal middle education, including readiness to professional self-determination. Paid attention consideration of question in relation to the system of professional orientation, as a modern instrument of capture of methods of choice of profession senior pupils, but not orientation on the non-permanent choice of future profession. It is marked that success of professional orientation depends on the system and complexity of going near realization of this process. Aims to that proforientation work is sent in modern establishments of universal middle education and they are set from intercommunication with the requirements of modern society and labour-market of Ukraine are analysed. Basic principles and principles that there must be base on the system of professional orientation in modern schools are certain.

Keywords: professional orientation, professional self-determination, readiness to professional self-determination, senior pupils, choice of profession, establishments of universal middle education.

Постановка проблеми. Сучасні євроінтеграційні процеси в Україні вимагають високоякісної підготовки національних кадрів, які будуть визнані не лише на державному, а й на світовому рівні. Кардинальні зміни в соціальному та політичному середовищі, якісні та кількісні перетворення ринку праці, стрімкий розвиток системи масових комунікацій та їх вплив на формування ціннісних орієнтацій молоді, накладає значний відбиток на процес професійного самовизначення. Саме тому, проблема вибору напряду професійної підготовки старшокласників постала досить гостро в умовах глобалізації та переходу України до ринкової економіки. Значний дисбаланс на ринку праці між кадровим попитом та пропозицією вказує на недостатній рівень усвідомленості вибору майбутньої професії шкільною молоддю. Враховуючи важливість підготовки до успішної професійної адаптації та самореалізації у трудовій діяльності, розвиток готовності до професійного самовизначення на етапі навчання у закладах загальної середньої освіти набуває особливої актуальності. Існує потреба в активізації зусиль, спрямованих на дослідження теоретичних засад і розробку практичних шляхів психолого-педагогічної підтримки та розвитку готовності до професійного самовизначення школярів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема вибору майбутньої професії шкільною молоддю вивчалася багатьма дослідниками. Різні аспекти розвитку професійного самовизначення розглядалися у контексті загальної проблематики професійної орієнтації та формування професійно важливих якостей (О.О. Бодальов, А.О. Деркач, Е.Ф. Зеєр, Є.О. Клімов, Н.В. Кузьміна, Т.В. Кудрявцев, А.К. Маркова, О.В. Мельник, М.С. Пряжников, В.О. Сластьонін, П.А. Шавір, В.Д. Шадріков, В.О. Якунін та ін.).

Як встановлено в дослідженнях К.А. Абульханової-Славської, Є.О. Климова, Т.В. Кудрявцева, А.К. Маркової, Л.М. Мітіної, на етапі професійного становлення відбуваються суттєві трансформації суб'єкта діяльності в структурі Я-образу. Проте основи для подальшого формування оцінки себе, як професіонала, та успішної професійної самореалізації закладаються саме у шкільному віці, коли дитина лише починає знайомитись зі світом професій та перебуває у пошуку себе серед них [1].

Питання професійного і особистісного самовизначення, професійного вибору і професійної самореалізації особистості було досліджено у роботах М. Пряжнікова, який зробив вагомий внесок у дослідження вказаної проблематики [9]. Він дійшов висновку, що характер і зміст професійної діяльності людини обумовлені її загальним ставленням до світу, в тому числі до себе.

Аналізуючи комплекс проблем, зумовлених життєвим самовизначенням, яке стає одним з центральних питань для учнів старших класів, В. Журавльов прийшов до висновку, що трудове самовизначення і професійний вибір є ключовим елементом соціального становлення особистості, пов'язаного з переходом до професійної та трудової діяльності. Дослідник зазначав, що вибір професії надає новий характер процесу самовизначення особистості в цілому.

Значну увагу проблематиці професійного самовизначення приділено в роботах С. Крягжде. Як зазначає дослідник, на початковому етапі вибір майбутньої професії має двоїстий характер: здійснюється або вибір конкретної професії, або встановлюється орієнтація на соціальний статус (престиж) професії, шляхи її здобуття. Тобто здійснюється, так би мовити, соціальний вибір професії. Дослідник вважав, що якщо професійне самовизначення та вибір конкретної професії ще не відбулися, то таким вибором стає узагальнений варіант професійного самовизначення, який передбачає відкладання конкретизації професії на «невизначений термін». Таким чином, на думку С. Крягжде,

професійне самовизначення на рівні соціального вибору професії, тобто орієнтацію на статус, який вона може забезпечити, є обмеженим та якісно найбільш низьким рівнем у процесі вибору майбутньої професії.

Ф. Філіпов вважав, що професійне самовизначення – це передусім орієнтація на певну соціальну позицію, що передбачає усвідомлення людиною свого соціального минулого, сучасного та майбутнього. Така «соціально-професійна» орієнтація формується завдяки усвідомлення людиною свого соціального положення, реальних умов та обставин, які обумовлюють професійний розвиток та соціальний статус.

Проте чимало авторів, схильні пов'язувати професійне самовизначення не стільки з соціальною складовою, скільки з особистісними аспектами та особливостями, які і обумовлюють вибір майбутньої професії. Чимало вітчизняних дослідників розглядали професійне самовизначення, як частину або складову особистісного самовизначення, яке є новоутворенням, притаманним для старшого шкільного віку (Л. Божович, М. Гінзбург, Н. Толстик та ін).

Варто зазначити, що розуміння професійного самовизначення, як одноразового акту вибору професії, зумовлено домінуванням діагностичного підходу у системі професійної орієнтації. Суть цього підходу полягає у тому, що особистісні характеристики людини повинні відповідати певним професійним вимогам. Тобто особа повинна мати певний набір професійно-важливих якостей. Як зазначав І. Кон загальний методологічний недолік цього підходу полягає у формуванні конфронтації та незалежності однієї від одної людської індивідуальності та трудової діяльності.

Значну кількість теорій, пов'язаних із професійних самовизначенням особистості, розроблено зарубіжними дослідниками, насамперед США. Оскільки проблема підготовки молоді до вибору професії у цій країні стала об'єктом інтенсивних психологічних досліджень ще на початку ХХ століття, значна кількість теорій професійного самовизначення бере свій початок саме там.

Д. Соненфелд та Дж. Костер запропонували класифікацію теорій професійного самовизначення, розділивши їх на чотири основні типи. Перший тип – соціологічні професійні теорії, які акцентують увагу на соціальній обумовленості вибору професії; другий тип – психофізіологічні, які наголошують на природній (фізичній) схильності до тих чи інших видів діяльності; третій тип – комбіновані теорії, які акцентують увагу на дослідженні професійного розвитку особистості, одним з етапів якого є вибір цієї професії; четвертий тип – психологічні теорії, які розглядають професійне самовизначення у контексті особистісного самовизначення особистості.

Важливим аспектом у американських теоріях професійного самовизначення, є поняття «професійної ідентичності». Професійну ідентичність, як наявність чіткого і стабільного уявлення про свої інтереси, схильності, здібності у контексті професійного вибору вивчали М. Артур, Дж. Голланд, Д. Дайгер, П. Пауер, Д. Халл та ін.

Аналіз педагогічної практики свідчить, що існуюча система професійної орієнтації у закладах загальної середньої освіти недостатньо уваги приділяє особистісному розвитку і практично не розглядає професійне самовизначення як важливий ресурс професійного становлення. Основна увага зазвичай зосереджується на формуванні загальних знань, умінь та навичок. При цьому вибір майбутньої професії у школярів здебільшого відбувається стихійно, внаслідок чого уявлення та ставлення до себе як до суб'єктів професійної діяльності виявляються недостатньо або неадекватно сформованими, що суттєво гальмує й ускладнює професійну самореалізацію.

Як доведено низкою досліджень, успішність професійного самовизначення особистості залежить від багатьох складових, в тому числі від цілеспрямованої профорієнтаційної роботи з молоддю, відповідності цієї роботи проблемам сьогодення. Необхідно зазначити, що якщо раніше профорієнтація розглядалася як система допомоги у професійному самовизначенні особистості, причому акцент робився на одноразове самовизначення у юнацькому віці, то на сучасному етапі професійна орієнтація стає незамінним інструментом у процесі вибору майбутньої професії, швидкого оволодіння професійними навичками, трудової адаптації, професійної мобільності. Іншими словами профорієнтація повинна надати людині методологію і технологію планування і здійснення свого професійного і кар'єрного розвитку [6]. При цьому, основоположним принципом в розробці нової системи професійної орієнтації учнівської молоді повинно стати уявлення особистості насамперед не як об'єкта, а як суб'єкта саморозвитку (Н.О.Кондратова, Є.В.Єгорова, Н.А.Побірченко, В.В.Синявський, Б.О.Федорішин та ін).

У ряді досліджень В.І.Вітковською, М.Р.Гінзбургом, Є.В.Єгоровою, Є.А.Климовим, Н.А.Побірченко, Н.С.Пряжниковим, В.В.Рибалкою, В.В.Синявським, Б.О.Федорішиним, доведено, що усвідомлене професійне самовизначення передбачає аналіз особистістю суб’єктивних та об’єктивних умов, які: а) узгоджуються з інтересами самої особистості; б) створюють передумови реалізації її творчого потенціалу; в) відповідають потребам подальшого розвитку особистості; г) відповідають потребам сучасного ринку праці (потреба у фахівцях відповідної кваліфікації) тощо.

Однак, психологічні особливості старшого шкільного віку, а саме підвищена захопленість різноманітними заняттями, романтизм та невміння співвідносити бажання зі своїми потенційними можливостями, призводять до неусвідомленого вибору майбутньої професії (А.Є. Голомшток, Є.А. Климов, В.С. Кон, Г.С. Костюк, В.О. Моляко, Б.О. Федорішин та ін.).

Тому, як зазначає Н.А.Побірченко, профорієнтаційні засоби повинні передбачати організований супровід безперервного розвитку навичок самовдосконалення та саморозвитку, які сприятимуть ефективному пошуку підходящої професії. Використання профорієнтаційних засобів у шкільному віці повинно сприяти формуванню в учнівської молоді досвіду щодо:

- організації і упорядкування знань та вмінь;
- визначення найприйнятніших для особистості прийомів навчання, обробки та засвоєння інформації;
- формування пошукової активності щодо професійної сфери, яка викликає найбільший інтерес;
- розвитку емоційної саморегуляції та наполегливості тощо [7].

Виходячи з вищезазначеного, можемо стверджувати, що профорієнтаційна робота в сучасних закладах середньої освіти повинна базуватися насамперед на виявленні, розвитку та задоволенні інтересів і мотивів особистості, які, безумовно, повинні узгоджуватися з потребами суспільства.

Мета статті – сформулювати деякі проблемні аспекти профорієнтаційної роботи в сучасних закладах загальної середньої освіти та окреслити шляхи їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів.

Проаналізувавши результати численних досліджень, можемо дійти висновку, що перед шкільною молоддю після закінчення навчання постає ряд проблем:

- відсутність знань про світ професій, які актуальні на сучасному ринку праці;
- неактуальна інформація про кадрову потребу на регіональному, національному та світовому ринках праці;
- відсутність знань про власні ресурси та можливості, про рівень відповідності особистих інтересів та здібностей;
- відсутність навичок планування здобуття обраної професії та подальшого професійного розвитку;
- відсутність культури щодо самопізнання і самовдосконалення.

Провідною метою профорієнтації є підготовка учнів закладів загальної середньої освіти до свідомого й обґрунтованого вибору професії. Однак, на жаль, проаналізувавши численний досвід вивчення профорієнтаційної роботи в школах, можемо дійти висновку, що в сьогоdnішніх реаліях профорієнтація учнівської молоді має стихійний характер. Частіше за все, професійне інформування відбувається епізодично та безсистемно, окреслюючи при цьому лише зовнішні, поверхневі особливості професійних сфер. Крім того, психологічна діагностика також використовується у окремих випадках та без перспективного проектування впливу на особистість школяра отриманих відомостей про свої психологічні чи психофізіологічні особливості.

Дієва та цільова профорієнтація вимагає поступового, системного провадження, із комплексним прогнозуванням та плануванням її проведення, координацією роботи всіх зацікавлених сторін: закладів загальної середньої освіти та інших освітніх установ, сім’ї, громадськості, інших соціальних інститутів. Це дасть змогу школярам максимально виявити та усвідомити свої нахили, здібності, а також скоригувати розвиток саме тих якостей, які найбільше відповідають професійним інтересам. При цьому формуються внутрішні, власне психічні регулятори поведінки і діяльності, які сприяють створенню зовнішніх і внутрішніх умов для соціально цінної активної діяльності особистості у професійному самовизначенні [8].

Провідним положенням при аналізі діючої системи професійної орієнтації в закладах загальної середньої освіти, є визнання обумовленості процесу професійного самовизначення внутрішніми можливостями особистості у контексті її цілісного життя. За такого підходу професійна орієнтація тлумачиться як безперервна система підготовки до свідомого професійного самовизначення. Особистість у даному процесі стає активним суб'єктом вибору професії, усвідомлено сприймаючи та самостійно вирішуючи свою майбутню професійну долю. За такого визначення професійної орієнтації змінюються підходи до характеристики її структури, змісту та методів. Домінуючою стає направленість особистості на самопізнання, саморозвиток і задоволення власних інтересів та потреб, які не суперечать інтересам та потребам суспільства, а узгоджуються з ними.

Закономірно, що підвищення ефективності процесу професійного самовизначення учнівської молоді лежить у площині провадження професійної орієнтації як комплексної науково обґрунтованої системи форм, методів і засобів, спрямованих на активізацію пошуку індивідом свого покликання. Отже, можна стверджувати, що успішність розвитку навичок самовдосконалення, які сприятимуть формуванню готовності до професійного самовизначення старшокласників, у досить великій мірі залежить від педагогічних працівників, оскільки вони є безпосередніми агентами впливу та провадження профорієнтаційної роботи серед здобувачів загальної середньої освіти. Тому розуміння, що саме особистість протягом проведення профорієнтації виступає як суб'єкт діяльності, суть якої полягає у підготовці її до професійного самовизначення, виступає базовим принципом під час процесу формування готовності до вибору майбутньої професії. Відповідно засоби та методи профорієнтаційної роботи при цьому повинні носити характер найбільш сприятливих умов, які стимулюватимуть особистість до набуття різноманітних знань щодо професії, яку вона планує обрати в майбутньому.

Тому, як зазначають вчені, основна увага при проведенні профорієнтаційних заходів та відповідної роботи повинна бути направлена на виявлення, розвиток, задоволення інтересів і потреб особистості, її схильностей, мотивів, ціннісних орієнтацій тощо. Крім того, стикаючись з проблемою професійного самовизначення під час навчання у старших класах, учні зустрічають чимало труднощів у реалізації цього процесу. З одного боку, вони не мають відповідних психологічних знань, які б допомогли їм усвідомити напрямки своєї професійної самореалізації, а з іншого – школярам не надаються відповідні інструменти об'єктивного оцінювання своїх особистісних якостей з точки зору їх відповідності вимогам майбутньої професійної діяльності. І, як наслідок, учні частіше за все не вміють всебічно та адекватно оцінювати свої індивідуально-психологічні особливості. Адже оцінити відповідність своїх знань, умінь, навичок та особливостей по відношенню до конкретних професійних вимог не видається можливим через незначний життєвий досвід, недостатню сформованість професійних інтересів та обізнаність про сучасний ринок праці.

Однак, основоположною складовою професійного самовизначення, є готовність до цього процесу. Оскільки вибір майбутньої професії є розгорнутим у часі, тому варто зауважити, що він потребує самостійного узгодження усвідомлених, але ще не реалізованих особистістю можливостей і вимог обраної або ж бажаної професії. Результатом цього стає готовність старшокласника до професійного самовизначення, яке супроводжується уточненням соціально-професійного статусу та початком формування професійно важливих якостей за умови поглибленого вивчення профільних навчальних предметів, в тому числі самостійно. Готовність старшокласника до професійного самовизначення є особистісним утворенням, яке формується шляхом цілеспрямованого впливу й забезпечує узгодження знань про зміст і структуру відповідної професії, вимоги до потенційного фахівця (образ «Я» у світі професій») з усвідомленими можливостями та потребами особистості (образ «Я»).

Система професійної орієнтації є середовищем, в якому, згідно з особистісно орієнтованим підходом, активізуються аспекти професійного самовизначення та професійного становлення особистості. При цьому система професійної орієнтації в умовах навчання в закладах загальної середньої освіти має не лише зосереджуватись на виборі учнем професії, а й виконувати завдання, пов'язані зі створенням виховного середовища, спрямованого на формування готовності особистості до самодисципліни, постійного навчання та активності у власному професійному становленні. Тому зміст, форми та методи професійного консультування мають містити потенціал самовиховання

індивіда, що охоплює самоаналіз, самокритику, самоконтроль, а отже, є шляхом до самовдосконалення людини [2, с. 43]

Важливість формування готовності до професійного самовизначення зумовлена в першу чергу тим, що від обґрунтованості та усвідомленості вибору професії у великій мірі залежить професійна самореалізація та розвиток молоді людини загалом. Враховуючи необхідність профорієнтаційного супроводу учнів під час процесу формування готовності до професійного самовизначення, недостатньо вирішеним залишається питання удосконалення змісту, форм та методів цілеспрямованого профорієнтаційного впливу. Крім того, визначення структури явища професійного самовизначення в контексті факторів, що впливають на його формування, вивчення готовності до процесу професійного самовизначення в умовах глобалізації та трансформування ринку праці залишається перспективним напрямком більш детального дослідження.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Проаналізувавши різноманітні підходи до професійного самовизначення можемо дійти висновку, що вибір майбутньої професії виступає як актуальна та соціально значуща потреба старшокласника, що ґрунтується на активності особистості стосовно власного саморозвитку, самостійності, відповідальності, самокритичності до себе як суб'єкта профорієнтаційної діяльності. Саме тому звернення сучасних науковців до проблем професійного становлення та самовизначення юнаків та дівчат пов'язано насамперед з пошуком тих суб'єктивних джерел активності молоді особистості, що допоможуть через залучення механізмів саморозвитку успішно самовизначитись, а також постійно перебувати у стані динамічної рівноваги з професійним середовищем.

Отже, урахування індивідуальної своєрідності особистості старшокласника є одним із найважливіших завдань у профорієнтаційній діяльності освітнього закладу. Профорієнтаційна робота має проводитись у форматі партнерської взаємодії старшокласника та педагогічного колективу закладу освіти, орієнтації на формування вмінь та навичок професійного самовизначення, а не одноразового акту вибору професії, що дозволить максимально розкрити та реалізувати потенціал учнів старших класів, які перебувають на шляху професійного вибору та становлення.

Література

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни/ Абульханова-Славская К.А. –Москва: Мысль,1991.–299с.
2. Барабаш Ю. Г. Психолого-педагогічні основи вибору професії : навч. посіб. / Барабаш Ю. Г., – Луцьк:РВВ «Вежа Волинського держ. університету ім. Лесі Українки», 2003. – 201 с.
3. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте: Психологические исследования / Божович Л.И.–Москва: Просвещение,1968. –252с.
4. Головаха Е.И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи/ Головаха Е.И.–Киев:Наукова думка,1988. –144с.
5. Єгорова Є.В. Психологічне дослідження професійного самовизначення старшокласників з різним типом усвідомлення проблеми вибору професії. Розвиток педагогічної та психологічної науки в Україні.1992-2001/Єгорова Є.В. Збірник наукових праць до 10-річчя АПН України. Частина 1.–Харків:«ОВС».–2002.–с.384-394.
6. Литвинова Н.І. Профорієнтаційний супровід професійного самовизначення учнів. /Литвинова Н.І. Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України. Проблеми сучасної психології. Випуск 8. –Кам'янець-Подільський: «Аксиома». –2010. –с 621-630.
7. Побірченко Н.А. Психологічний супровід неперервної професійної орієнтації учнівської молоді. Розвиток педагогічної та психологічної науки в Україні / Побірченко Н.А. Збірник наукових праць до 10-річчя АПН України.Частина 2. –2001.–Харків:«ОВС».–с.347-384
8. Професійне самовизначення учнівської молоді в умовах освітнього округу. [Гуцан Л. А., Морін О. Л., Охріменко З. В., Пархоменко О. М., Гриценко Л. І., Ткачук І. І.] // Харків: «Друкарня Мадрид». –2016. –203 с.
9. Пряжников Н.С Теоретико-методологические основы активизации профессионального самоопределения. Автореф. дис. докт. пед. наук: 3.00.01/ Пряжников Н.С.– Екатеринбург:Екатеринбургский гос.ун-т. –1995.–с.49
10. Решетина С.Ю, Романова Е.С. Профессиональная ориентация с позиции концепции самодиагностики/ Решетина С.Ю, Романова Е.С. // Прикладная психология. –2001.–№3.–с.19-40
11. Харченко Е.И. Проблемы профессиональной ориентации молодежи в условиях новой экономики / Харченко Е.И. Збірник наукових праць: Східноукраїнський національний університет ім. В.Даля. Ч. 2.–Луганск.–2002. –с.272-273.
12. Цехмістер Я.В. До проблеми допрофесійної підготовки учнівської молоді / Цехмістер Я.В. Психологія і педагогіка. –2000.–№1.–с.59-66.

References transliterated

1. [Abul'hanova-Slavskaja K.A. Strategija zhizni/ Abul'hanova-Slavskaja K.A. –Moskva: Mysl',1991.–299s.]
2. [Barabash Ju. G. Psihologo-pedagogichni osnovi viboru profesii : navch. posib. / Barabash Ju. G., – Luc'k:RVV «Vezha Volins'kogo derzh. universitetu im. Lesi Ukraïнки», 2003. – 201 s.]

3. [Bozhovich L.I. Lichnost' i ee formirovanie v detskom vozraste: Psihologicheskie issledovanija / Bozhovich L.I.–Moskva: Prosveshhenie,1968. –252s.]
4. [Golovaha E.I. Zhiznennaja perspektiva i professional'noe samoopredelenie molodjzhi/ Golovaha E.I.–Kiev:Naukova dumka,1988. –144s.]
5. [Egorova E.V. Psihologichne doslidzhennja profesijnogo samoviznachennja starshoklasnikiv z riznim tipom usvidomlennja problemi vioru profesii. Rozvitok pedagogichnoi ta psihologichnoi nauki v Ukraïni.1992-2001/Egorova E.V. Zbirnik naukovih prac' do 10-richchja APN Ukraïni. Chastina 1.–Harkiv:«OVS».–2002.–s.384-394.]
6. [Litvinova N.I. Proforientacijnij suprovid profesijnogo samoviznachennja uchniv. /Litvinova N.I. Zbirnik naukovih prac' KPNU imeni Ivana Ogienka, Institutu psihologii im. G.S.Kostjuka APN Ukraïni. Problemi suchasnoi psihologii. Vipusk 8. –Kam'janec'-Podil's'kij: «Aksioma». –2010. –s 621-630.]
7. [Pobirchenko N.A. Psihologichnij suprovid neperervnoi profesijnoi orientacii uchniv's'koï molodi. Rozvitok pedagogichnoi ta psihologichnoi nauki v Ukraïni / Pobirchenko N.A. Zbirnik naukovih prac' do 10-richchja APN Ukraïni.Chastina 2. –2001.–Harkiv:«OVS».–s.347-384
8. [Profesijne samoviznachennja uchniv's'koï molodi v umovah osvitr'ogo okruhu. [Gucan L. A., Morin O. L., Ohrimenko Z. V., Parhomenko O. M., Gricenok L. I., Tkachuk I. I.] // Harkiv: «Drukarnja Madrid». –2016. –203 s.]
9. [Prjazhnikov N.S Teoretiko-metodologicheskie osnovy aktivizacii professional'nogo samoopredelenija. Avtoref. dis. dokt. ped. nauk: 3.00.01/ Prjazhnikov N.S.– Ekaterinburg:Ekaterinburgskij gos.un-t. –1995.–s.49]
10. [Reshetina S.Ju, Romanova E.S. Professional'naja orientacija s pozicii koncepcii samodiagnostiki/ Reshetina S.Ju, Romanova E.S. // Prikladnaja psihologija. –2001.–№3.–s.19-40]
11. [Harchenko E.I. Problemy professional'noj orientacii molodjzhi v uslovijah novej jekonomiki / Harchenko E.I. Zbirnik naukovih prac': Shidnoukraïns'kij nacional'nij universitet im. V.Dalja. Chastina 2.–Lugansk.–2002. –s.272-273.]
12. [Cehmister Ja.V. Do problemi doprofesijnoi pidgotovki uchniv's'koï molodi / Cehmister Ja.V. Psihologija i pedagogika. –2000.–№1.–s.59-66.]

УДК 159.923.2:316.344.34-053.6

<https://doi.org/10.26661/2310-4368-2019-1-15-23>

ОСОБИСТІСНІ ТА ПРОФЕСІЙНІ АСПЕКТИ ІДЕНТИЧНОСТІ В РАНЬОМУ ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Н.Ф. Шевченко

доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та психології освітньої діяльності
Запорізький національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5297-6588>
shevchenkonf.20@gmail.com

О.С. Волобуєва

аспірантка кафедри педагогіки та психології освітньої діяльності, Запорізький національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5147-8731>
elena_volobuyeva@ukr.net

Шевченко Н.Ф., Волобуєва О.С. Особистісні та професійні аспекти ідентичності в ранньому юнацькому віці. В статті представлено результати теоретичного аналізу проблеми розвитку особистісної та професійної ідентичності в ранньому юнацькому віці. Розглянуто соціальну ситуацію розвитку раннього юнацького віку, яка характеризується зміною внутрішньої позиції щодо ставлення до майбутнього, здійсненням професійного самовизначення. Показано, що в юності і в період ранньої дорослості (студентському віці) розвиток особистісної ідентичності випереджає розвиток професійної ідентичності та впливає на нього. В ранньому юнацькому віці у більшості юнаків особистісна ідентичність знаходиться на середньому рівні розвитку, а професійна ідентичність перебуває в статусі мораторію – в стані вибору між наявними альтернативами. Зроблено висновок про те, що ранній юнацький вік може вважатися оптимальним віковим періодом для цілеспрямованого розвитку особистісної та професійної ідентичності.

Ключові слова: особистісна ідентичність, професійна ідентичність, статус мораторію, ранній юнацький вік.

Shevchenko N.F., Volobuyeva O.S. Personal and professional aspects of the identity in early youth. Results of the theoretical analysis of the problem of development of personal and professional identity in early youth have been presented in the article. Most empirical studies are limited to the study of peculiarities of the identity formation in the period of late youth – early adulthood; professional identity is more often studied on student and professional samples. However, researchers often overlook the initial stage of formation of the professional identity in early youth age, when it originates in the process of the personal identity development. Social situation of development of the early youth age has been considered. The situation is characterized by changes in the internal position regarding the attitude towards the future (focus and direction to the future, planning, professional self-determination). It has been shown that in the periods of youth and early adolescence (the student age), development of the personal identity outstrips and influences the development of the professional identity. According to researches data, in the early youth age,